

בין שני עורכים – דרכו הליברלית של "הארץ"

אבי כצמן

בחודש הבא, ב־18 ביוני, ימלאו ל"הארץ", הוותיק ביומוני ישראל, 80 שנה. כצאצא לא חוקי של ה"טיימס" הלונדוני הריהו כבן 215 שנה,¹ ותחילתו ב־4 באפריל 1918, כ"חדשות מהארץ הקדושה". שורשי האחרים נמצאים בעתונות העברית ברוסיה, בהם "העם" המוסקוואי, בעריכת משה גליקסון, לימים עורך "הארץ" ובמימון י"ל גולדברג, לימים מממנו של "הארץ", קובעי אופיו של העתון בשנותיו הראשונות.²

מנהיגי הציונות הרוסית שיסדו את "הארץ" היו ציונים כלליים ליברלים, אמידים, אנטי־סוציאליסטים ונרתעים כדי בעתה מה"לוואנט". העתון היה מקורב להנהלת ההסתדרות הציונית, אם כי הקשר לא מוסד באופן פורמלי.³ עד קום המדינה התמיד העתון להתייצב במובהק מאחורי ד"ר חיים וייצמן,⁴ מתון ופרו־בריטי, והיה מתנגדה החריף של הסתדרות העובדים הכללית. עם זאת הקפיד "הארץ" לאורך כל שנותיו על אי תלותו ואיכותו, בולט בהתרסותו ובביקורתיותו, לא מהסס לנקוט עמדות אנטי פופוליסטיות ולהתעמת הן עם השלטון הן עם קהלו, נאמן מתחילתו לחירויות הפרט, לעמדה אנטי קלריקאלית ולגישה עצמאית בכל הנוגע להגדרת "טובת החברה והמדינה".

"לא נעלם מנגד עינינו הקושי הרב שיש בבקשת פתרון אובייקטיבי לשאלות הרבות והמסובכות המנסרות עתה בעולמנו העברי", הצהיר דבר המערכת עם צאת הגיליון הראשון: "אולם שאיפתנו הנאמנה לבחן מצד ערכן הלאומי והכללי את הדעות השונות, השוררות בתלקים שונים של מתנגדי הציוני, להעריכן הערכה צודקת ונקיה מכל משוא פנים. שאיפה זו תעמד לנו, כפי שאנו מקוים, להעמיד את הדברים על אמתם ולכון את דעת הקהל לדרך הנכונה". בצמוד לכך נרשמה גם הסתייגות: "אכן מובן מאליו, שבכל זאת לא יהיה עתוננו 'במה חפשיית' לכל רעיון ולכל דעה שהיא [...]. יש גבול ל'חפש הדעות', שאין לעברו בעתון, אשר מגמתו הכללית קבועה ע"י תכנית כל שהיא, ואפילו אם תכנית זו היא רחבה ומקיפה כתכנית הציונית, השואפת לתחית עם ישראל ושפת ישראל על אדמת ישראל."⁵

"הארץ" היה אז שופרה של הנהלת ההסתדרות הציונית. לעתון של ממש היה רק בעבור ארבע שנים וחצי, כאשר על מימושן הבלתי אפשרי של הכוונות ההגיגיות הופקד בסופו של דבר ד"ר משה יוסף גליקסון, שערך את העתון מ־1922 עד 1937. גליקסון, שכתב תכופות ב"הארץ" החל במאי 1921, התמנה לעורך ראשי כעבור שנה וחצי, אחרי התפטרות העורך האחרון, לייב יפה, וסגירת העתון לשבועיים. הוא עשה זאת בלחצם של אחד העם וחבריו, שהבטיחו לו כי מדובר בהצלת העתון ממשבר ושעבודתו לא תימשך אלא שלושה חודשים בלבד.⁶

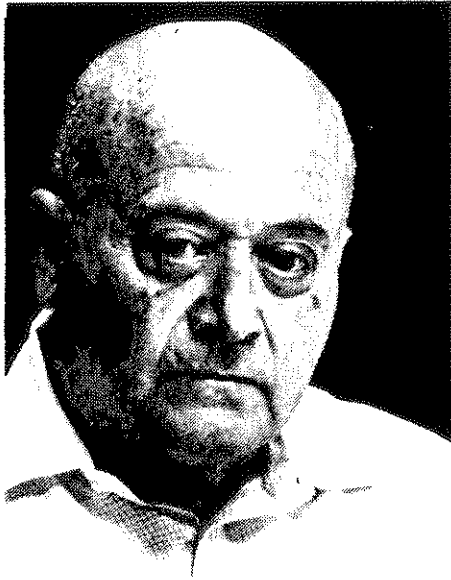
כך ניסח גליקסון את כוונותיו במאמרו הראשון כעורך "הארץ", באוקטובר 1922: "הארץ" ישתדל לשמש ראי נאמן למצבנו [...]. הוא בא לספק את צרכי הצבור, אבל אין הוא בא לעשות את רצונו [...]. הוא ישקוד על כבודה ועניניה של ההסתדרות הלאומית הפוליטית המרכזית אשר לעם ישראל – של ההסתדרות הציונית העולמית, אבל לא ימנע מלבקרה ומלהרהר אחרי מעשיה, אם יראה בה נטיה לסור מעיקריה הגדולים העממיים והלאומיים, אם ימצא טעויות בשיטת עבודתה בארץ מן הבחינה הכלכלית או מן הבחינה הפוליטית."

גליקסון, יהודי דתי יליד פולין, תלמידו של הרמן כהן ותנ"ך האוניברסיטאות של מארבורג וברן, פעיל באגף הפרוגרסיבי־שמאלי של הציונים הכלליים, היה מעריצו של הרמב"ם ושביל הזהב שלו – ההכרה בניגודים והיכולת להכילם. הוא האציל על "הארץ" רוח של "ספקנות רגולטיבית, ביקורת עצמית, סבלנות", של "אומץ לאמצע".⁷ "הארץ" בהנחייתו סיפק את הסתורה: ניתוח פובליציסטי מהוגן, מכובד, לא נטול אירוניה עצמית.

ביוני 1928, במלאות "עשור" לקיומו של העתון, ביקש גליקסון לסכם את דרכו: "קשה ומלאת התחמים ביחוד עמדתו של עתון כעתוננו, 'עמדה ללא מעמד' ומפלגה, ללא 'רבי' וללא 'קהל חסידים', לעשות את רצונם ושליחותם – עמדה של עתון שלא קבל על עצמו לשמש שופר ופרקליט למעמד ממעמדותינו או למפלגה ממפלגותינו, שלא נשבע לאמת פסוקה אחת של 'השלחנות הערוכים' ואינו רואה את עצמו מצווה להעיד על צדקתה בכל שס"ה ימי החמה, בכל המקרים והאופנים."

"קשים נגודי הענינים וחלוקי הדעות בעולמנו. קשים, מרים וחריפים דרכי הפולמוס הצבורי שלנו, ופגיעתם רעה. ומי שאינו חוסה בצלה של אחת מן המחנות, עשוי לשמש מטרה לחיצי שתייהן. מי שאינו עונה 'אמן' אחר האמתות המוסכמות, או השקרים המוסכמים, של צד מן הצדדים, מי שמתנשא להתקיים בלי 'רבי' ובלי קהל חסידים – הלה מובטח לו שידידו לא יהיו מרובים, ואף יידידי המעטים והטובים לא יהיו 'אקטיביים' ביותר."

"[...] על שאלה קשה זו 'כיצד יעשה?' – הקשה ביחוד בתנאי ההוי שלנו – ניסה 'הארץ' בשעתו [...] ליתן תשובה לפי דרכו ואמונתו: העתון 'בא לספק את צרכי הציבור, אבל אין הוא בא לעשות את רצונו, להגרר אחרי נטיותיו או לגרות את רגשותיו. 'הארץ' רוצה לשמש גשר בין חלקי העם השונים, בין המפלגות, העדות והמעמדות השונים, אבל אין הוא רוצה להחניף לחלק מן החלקים האלה ולחפות על שגיאותיו ומגרעותיו. 'הארץ' יתיחס... יחס של חבה וכבוד וסיוע לכל העובדים את עבודתה העם בלי הבדל

עורך גרשום שוקן.
שוקן ערך את
"הארץ" בשנים
1990-1939

עורך משה גליקסון.
גליקסון ערך את
"הארץ" בשנים
1937-1922

עובד העתון בא"י דומה לאדם היושב בבית של זכוכית; אלפי עיניים צופות בו ואורבות לו יום יום ושעה שעה. כולו קנינו הגמור של הקהל, לו שייכים זמנו, ואף שעות הפנאי במשמע חייו האישיים, נשמתו. אין מסורת מגובשת לפובליציסטיקה בארץ זו, אין 'צורות' מקובלות של יחס משא ומתן, ואף הדרישות האלמנטריות של תרבות אינן חובה על הבריות ביחס לעתון ולעתונאי. סבלנות ביחס לדעותיהם ולאמונותיהם של אחרים הרי היא מדה מגונה ופסולה בעולמנו; הרי זו רכרוכית, תולשה, חוסר אמת ותקיפות מוסרית. ועתון שיש בו מדה מגונה זו של סבלנות הרי הוא פסול מאכילת כלב. יש לו לעתון דעות והשקפות שלו, טעם וטון שלו הרי אלה מותרות מויקים, שהוא חייב גדוי עליהם. לכל היותר יתירו לו דעה ויחס משלו למצב בסין או לעניני ניקאראגוא, ואלו בנוגע לענינינו הפנימיים אין לו אלא לעשות את רצון הקורא. אם יש לו יחס של כבוד והבנה אנושית לתנועת העבודה שלנו וליפיה הלאומי והאנושי הרי הוא עוכר ישראל בעיני האזרחים; ואם הוא רואה מדת חלוץ וערך חלוץ גם באזרח, איש ההון והאיניציאטיבה, הרי הוא בעיני המחנה האחר 'פוסה על שתי הסעפים'. העתון הוא 'רשות הרבים', והרבים האלה הם גם המחליטים בדברים שבטעם, בטון ובאטיקה ספרותית. אם כתב אדם מה שכתב ושם בראש הדברים את הכותרת הקמיע 'מכתב למערכת', הרי אתה מחויב להדפיס את הדברים; כאן 'חופש הדעות' מחייב. ואם 'עסקן' הוא הכותב, הרי אתה מחויב כמו כן, להדפיס כל גמגום תיניקות שלו, ואף אם תצטרך לעבוד יום תמים בעריכת 'מאמר' זה, וסוף סוף תצא לך פסולת של דברים בטלים. וכיצא בזה אתה חייב, כמו כן, להדפיס את ה'קומוניקטים' הארוכים והמשעממים של המוסדות השונים, על לשונם הברברית והיבשה כסוליא של נעל בימות הקיץ. אדם מישראל הקונה גליון של העתון בגרש, או קורא אותו בבית אוכל או בבית קריאה, הרי הוא רואה את עצמו זכאי 'לעמוד על גבו' של העתון ושל העורך, לבוא אליו

חוג ומעמד... ואולם אין הוא מקבל על עצמו לשמש פרקליט מושבע לחוג מן החוגים האלה ולא ימנע לבקר ומלמד חובה על מי מהם כשיראה צורך ודרישת אמת בכך.
"הארץ" לא יגזור על דעות והשקפות. הוא לא בא להגן על אמת אחת קבועה ומנוסחת ללא שנוי וללא ערעור. בשעה זו של חורבן עולמות ויצירת עולמות אין עוד מקום לדפוסי אמת מוצקים[...]. הקיים 'הארץ' את אשר הבטיח? ודאי שהיו שגיאות ותעויות בדרך הקוצים שלו. אבל דבר אחד הוא זכאי לומר בלי ענותנות שוא ובלוי יהירות שקר: הוא לא נכנע לשאונו והמונו של שוק ולא גטה מדרכו לדעת.⁸
למחרת היום פרסם גליקסון וידוי אישי כואב ונפלא, תמים וטובע ברחמים עצמיים; לבטח תעודה נדירה: עורך עתון מרכזי התוקף בבוטות את קהל קוראיו. תחילה פירט באריכות את דלות האמצעים והמשאבים, הקשיים היומיומיים שבהם נאבק עתונו; קשים מהבעיות הטכניות והחומריות, מזעם הצנזורה, מהקושי במציאת 'קורספונדנטים הגונים' ומאי היכולת לשלם להם שכר ההולם את מאמציהם, "הם הלבטים המוסריים והפגיעים החברתיים. אנו עומדים כיום לפני משפטו של הקהל, ואין רחמים בדין זה. דיין קפדן ומחמיר הוא קהל זה ונהג לדקדק אתנו כחוט השערה[...]."
"קשה, הוי כמה קשה הוא קהל זה! קפדן הוא וטרחן ברובו, אפקיו צרים ועינו רעה, יש אשר נראה לך, כי עובד אתה בתוך חלל ריק בהחלט. מדבר שממה מסביב. אין לו לקהל לא יחס בלתי אמצעי לעתונו ולעובדיו ולא הבנה בטיבה של עבודה זו, בערכה ובתקלות הרובצות לפתחה; ויש אשר אתה מרגיש לא חלל ריק סביבך, אלא אטמוספירה מעובה עד למחנק, אטמוספירה של 'קטנות דמוחין', של קנטור, של קנאות סמויה וזוממת רעה. רחוק הוא הקורא ממך ועם זה קרוב לך ביותר. אין בארץ ישראל הדיסטנציה ההכרחית בין הפובליציסטן ובין הקהל; אין כאן מחיצה בין עובד העתון ובין הקורא.

טובר
צרכי
גינה
של
אחרי
אם
חינה

וחניך
י של
הכרה
וקנות
ארץ
נטול

ם את
ללא
יתותם
מעמד
ות של
ז בכל

דרכי
חת מן
ומתות
תנשא
א יהיו

שלנו
ון 'בא'
' אחרי
ן העם
רוצה
'הארץ'
'הבדל

גיליון א

קשר הגליון קרש קשר Price 1 P. T.

Hadashot Haaretz (The Palestine News) Daily newspaper

החדשות הארץ

Table with 3 columns: Subscription rates, Distribution, and Contact information.

עתון יומי לענייני החיים והספרות

Jerusalem, Wednesday, 18 June 1919

VOL. I. שנה א

ירושלים יום רביעי ב' סיון תרע"ט

א. ס. ברוכוב

הגליון הזה הוא כפול

למצב היהודים והיהדות

על כך, ועל כך, ועל כך... היהודים והיהדות... מצב היהודים והיהדות...

היום: המחלקה האמריקאית של הועדה בין-הלאומית בא"י. הר הפרעות ביהודי פולנדיה. ממשלות ההסכמה מכירות את הארמורל קולטשק לבעל-בריתן.

לפתח יום ציוני-כללי ופרוגרסיבי, חתמה ארץ-ישראל זה מכבר, גם בתנאי-הקיום הקשים של השלטון הזרובי לא יכול וישיבו הצרכי לעצמם... הועדה בין-הלאומית בא"י... המחלקה האמריקאית של הועדה בין-הלאומית בא"י...

'דיסטנציה' בין העתון ובין הקהל. ונסיונות ה'לחץ' מצד הקהל על העתון הם פרימיטיביים ביותר, הם גסים ביותר. האספר כאן על נסיונות ה'בויקוט' הגלויים והנסתרים שנתנסה בו 'הארץ' בימי? האספר על ה'בויקוט' הקיים גם כיום זה בקצת מחוגי היישוב על עתוננו? אין הדבר כדאי. לנו, לעובדי העתון, יש רק יחס של אירוניה לדברים כאלה... האספר על יחסם של כמה מסופרינו – יחס שיש בו הרבה מיסוד האורב, בקשת תאנים ושמה לאיד, לכשלון, לשגיאה? [...]

"אם רוצה הוא 'הקהל הנכבד' ואם ממאן – סוף סוף יש לו לעתוננו השפעה חיובית. אבנים יישחקו מים. יבוא יום, והכחות השונים, המתגושים ומתרוצצים בתוך צבורנו, יכירו וידעו, כי תשועת ישראל לא תבוא לא בשביל האש של אלה, לא בשביל השלג של אלה ולא מתוך סערת הפולמוס ההיסטורי שבין שניהם, אלא תבוא בדרך המאמצים הלאומיים המשותפים, בדרך הכרת הסולידריות לגדול ולחובה. ואז יזכר אולי לטובה 'הארץ', שלא נלאה לזרוע זרע זה בלבבות יום יום. יזכרו לטובה אותם היחידים, ששמרו בתוך כל הסערות וההתקפות מימין ומשמאל את משמר הכבוד הקשה והבודד בין שתי הדרכים הסלולות, של אש ושל שלג. ששמרו את 'שביל הזהב' שכבודו לא היה גדול ביותר בימי ההיסטוריה הכתתית והפראית המצלצלת של גבורי לשון ולא חששו לספוג את היציהן של שתי המחנות, בעלי הדרכים הסלולות והאמתות הפסוקות גם יחד."⁹

אף על פי כן היה גליקסון עריץ בדרכו שלו – ליברל פנאטי שלא נרתע להתעמת עם הממשל הבריטי מעל דפי העתון שערך ולו במחיר סגירת העתון; לא חרד מעימות חריף עם הבעלים החדשים של העתון מ-1935, ש"ז שוקן, שפיטר אותו ב-1937, כשם שאכף את עמדותיו על הכותבים בעתון "ולא רצה להודות בזה, שהעתון אינו קנין רותני-פרטי של העורך, ושיש חובה לעורך לתת מקום לסופרים בעלי דעה אחרת, להביע השקפתם אף שהיא שונה בהרבה משל העורך," כפי שהעיד בן-ציון כ"ץ.¹⁰

"להרים את המוראל?"

ב-1934 הגיע בחור צעיר, עולה חדש מגרמניה, למערכת "הארץ", הניח מאמר על שולחן המרכזית והסתלק. המאמר, שצייד בהסכם ה"העברה" שנחתם בין ההסתדרות הציונית לממשלת גרמניה הנאצית, נזרק לסל; משה גליקסון פסל אותו כיוון שנגד את הקו של העתון. כותב המאמר, שעוד מעט יצא ללימודיו בלונדון, תתם בשמו, גרשום שוקן.

לא רק בהצהרת הכוונות היה מעצבו הגדול השני של "הארץ", העורך והמו"ל גרשום שוקן¹¹ קרוב ברוחו לגליקסון.¹² גם הוא העריץ את רוח העתונות הגרמנית הנאורה, גם הוא ביקש להפריד בין ידיעות לדעות, גם הוא היה בדרך כלל איש פשרות, מתון בהשקפותיו. בניגוד לקודמו ביצר לעצמו "דיסטנציה", אך גם הוא היה עריץ נאור שתפס את הליברליות של עתונו כמובטחת מתוקה היותו בלתי-מפלגתי "ומשתדל למסור על דעות שונות ואף מתנגדות זו לזו. סגולה זו של עתון, המוקדש קודם כל למתן אינפורמציה ככל האפשר רחבה ורב-גוונית, היא המסבירה: מדוע 'הארץ' מחזיק את עמודיו פתוחים כאכסניה אף לדעות שהמאמר הראשי מתנגד להן לעתים במפורש."¹³

עמדתו זו לא מנעה ממנו לצנזר ולגנוז מאמרים, לערוך אותם כראות

במענות ובקובלנות ולתבוע ממנו דין וחשבון על הטא שחטא לדעתו במצות עשה ובמצות לא תעשה.

"ואין אתה בן חורין מטענות ומענות ומדו"ח לא בבית המערכת ולא בביתך, לא ביום ולא בלילה, לא בחול ולא בשבתות, לא בחדר עבודתך ולא ברחובה של עיר, בצאתך לטייל או בלכתך בדרכך. כל שעה וכל מקום אתה צריך להיות מוכן לכך, שכל יהודי טוב, שיפגע בכך, יפנה אליך בשאלה של תרעומת: למה אתה שותק? וי, הרחובות אינם נקיים, או החלב עלה שוב במחירו, או העירייה מלסטמת את הבריות ומטילה עליהם מסים כבדים מנשוא, או עניני הסייע של מועצת הפועלים אינם כשורה, הממשלה מזוללת בלשון העברית, המכבי מזוללת בקדושת השבת, פלוני העסקן כותב את מכתביו לועזית, המשטרה נוהגת בגסות רוח, התגרנים מקימים רעש בבוקר בבוקר ואינם נותנים לעיפי עבודה לנות, פלוני החלבן מוכר חלב של ערבי במקום יהודי, מאור החשמל יקר במחירו בתל אביב במדה שאין דוגמתה בעולם, פלוני המורה עוסק בצרכי ציבור ומוניח את עבודתו וכו' וכו', ואתה שותק, ואתה מחפה על פשע, אוי לאותה בושה!

"אוי מה 'טון' בחרת לך במאמריך! וכי 'כך' כותבים על מעשה פתח תקוה, וכי 'כך' כותבים על הפגיעה בקדושת השבת, כך – על השערוריה בעירייה, על גזירות הגירוש של הממשלה, על עריצות מועצות הפועלים, על המתכרים לעבודה העברית? למה אתה מראה פנים לכאן ולכאן?"

"וחלוקי הדעות ונגודי האינטרסים שבחינו ודאי שכל אחריותם ותקלתם על העתון ועל עורכו. אוי לו לעתון, אם לא יסתגל לדרכי הפולמוס הצבורי שלנו, לנוסחאות הממולתות והריפות שלו, ל'נבלה' ול'שערוריה' ול'כבידה' ולשאר הסממנים של הפולמוס ההיסטורי שאנו מצטיינים בו (אם הוא מביע דעה הרצויה לקהל, הרי הוא מחויב גם להביעה בצורה היוולגית' הרצויה לו, ואם לאו הרי הוא 'מתון' ומחקה את 'פרנקפורטר צייטונג'). אוי לו לעתון אם לא ישכיל 'לקנות' לו את אחד הצדדים במלחמותינו, להגן עליו ולחסות בצלו, אם לא יאמר 'קדושו' לכל אשר יאמר הצד הזה קדוש, אוי לו, אם יבקש לשמור חובת אמת או תרבות ואובייקטיביות גם ביחס למתנגד ול'חייבי' בדינו, אוי לו אם יאמר להבחין בצבעים ובבני צבעים ולא ישתמש בכל המקרים, פעם אחת ולעולם ועד, בצבעי 'פלאקאט', האדום האדום או השחור השחור – אוי ואבוי לו, אם יתנשא לילך בדרכו שלו ולראות את הדברים בעיניו שלו: בשם האמת המוחלטת ודרך הנבואה והדעת התקיפה והשלמות הנפשית וטובת העם וכו' וכו' יתנוהו למוכה רכרוכית ולמבעיר בעירות ברשות הרבים ל'רודף שלום' בפיהם של בני הנביאים שלנו אין דבר גנאי גדול מזה, ולמחרת ריב, לבולשביק ול'שומר שבת', לעוסק שסוי ולמטשטש האמת מחולשה, ולקנאי רוכב פרינציפלים ולאופורטוניסט שאין לו תקנה וכו' וכו'.

"ואין זה, רבותי, גוזמאות סגנון של פליטון. כזה הוא סגנון חיינו. אדם משלנו יודע אתה משתי אלה: או שהרבי מרוזין היה פוקד עקרות, או שאין אלהים בעולם. ואם יבוא אדם ויאמר: יש אלהים בעולם, והרבי מרוזין לא היה פוקד עקרות הרי הוא מדבר בסגנון של 'אולם' ואין הוא אלא הפכפך, מראה פנים לכאן ולכאן..."

"זהו אולי עיקר הקושי שב'דרך קוצים' זו של עתון, שאינו תלוי בדעתם ובפסקי הלכות של אחרים והמתנשא ללכת בדרכו שלו. אין מחיצה, אין

עיניו, או להיות מפלגתי בעליל צמוד מאוד לקו של רפ"י וממוגנט למשה דיין בין 1967 ל-1973. עם זאת, נראה שעצם תחושת הניכור של שוקן וזרותו להוויה הישראלית היא שאיפשרה ל"הארץ" לספח את שמרנותו האליטיסטית, להימנות עם השורה הראשונה של העתונות האיכותית בעולם ולבלוט בעצמאותו ובביקורתיותו.¹⁴

את הפילוסופיה של "הארץ" היטיב לסכם בדצמבר 1953 מי שהיה קרוב לוודאי הפובליציסט המעמיק ביותר שכתב בו בזמן מן הזמנים, ד"ר משה קרן. המדינה היתה בת חמש, במשטר צנע, בן-גוריון עתה זה התפטר ויצא לשדה בוקר, בחנויות עוד נמכר "בן-גוריון ודורו" מאת ברכה חבס. המנגנון המפלגתי שלט במדינה שלטון בולשביסטי ללא מצרים, "שורת המתנדבים" התמקדה לפי שעה בעזרה למעברות בפרוודור ירושלים, הפטריוטיות היתה דביקה. קרן, שדבריו נשמעים היום עתירי פאתוס, בחר או להתפלמס מעל דפי העתון עם ידיד שהאשים את "הארץ" בביקורתיות יתר, שרק "מורידה את המוראל". בשעתם היו דבריו משב רענן ומפתיע: "דווקא האוהב את מדינתו בכל לבו הוא החייב להיות רגיש לליקוייה ולסכנות האורבות לה. זאת ועוד. עתון יומי דן בדרך כלל בעניני דיומא. הוא אינו מרבה לדבר על עקרונות מוסכמים המוכנים מאליהם כגון אהבת המולדת. אלה הם הבסיס הטבעי לפעולתו, שבלעדיו אין זכות ואין טעם לקיומו. ועל בסיס זה הוא שוקל ומודד כל בעיה כפי שהיא צפה ועולה על זרם המאורעות היומיומי. ואם יגיע למסקנה כי במקרים מסוימים אין גישת השלטונות לבעיות אלה עשויה להביא לפתרון המוצלח או אף עשויה לגרום נזק ממשי למדינה, או אז יהיה על העתון למלא תפקיד אופוזיציוני.

"[...] האם אפשר להגדיר את תפקיד העתון בכך שהוא מצווה להרים את המוראל של האזרח? אתמהה. [...] בזמנים טרופים חזקה על העתון שתכנו לא יהיה בו כדי לשמח את לב הקורא. יתכן ויתכן שיהיה בעתון לא מעט מהמדכא. אך כלום העתון אשם בכך? אם ישים עתון לעצמו חובה ראשונה להרים את המוראל, רבה הסכנה שיפול קרבן לגניסיון להסתיר מעיני הקורא עובדות שאינן נוחות ולטשטש אמיתות לא נעימות, פן יגרום לו מפח נפש. העתון יצייר תמונה ורודה, שאינה הולמת את המציאות; יפרש פירוש מטשטש ומקל את חומרת המצב. אין צורך להפליג למרחקים כדי למצוא עתונים כאלה. 'הארץ' משתדל לא להמנות עמם."¹⁵

מחויבותו הפטריוטית של "הארץ" אינה מתאימה להגדרה צרה של "ליברליזם". העתון היה שותף לוועדת התגובה ולוועדת העורכים שבאה בעקבותיה, שתפקידן היה ליידע את קברניטי העתונים באשר לסוגי ופרטי הידיעות שעליהם למנוע מקוראיהם. אולם לא אחת התעמת עם מסגרת זו, פרש ממנה וכפר בניגוד לעמיתיו בצורך לקיימה. קו ממלכתי, שקול ומאופק מאפיין את העתון לתקופותיו, אך גם נכונות מתמדת להתעמת חזיתית עם השלטון, להפר את איסור הצנזורה או להילחם בה בבג"צ.

שוקן בכנסת

לאורך קדנציה אחת חצה גרשום שוקן את הקווים, כשחשב שני כובעים בעת ובעונה אחת: עורך עתון ושותף בקואליציה – כשכיהן כחבר כנסת מטעם המפלגה הפרוגרסיבית, היא לימים המפלגה הליברלית העצמאית, שותפה ותיקה לקואליציות של מפא"י. ערב היבחרו לכנסת השלישית ונוכה

הביקורת הנוקבת שנמתחה על צעדו בעתונים אחרים, פרסם שוקן – באקראי היה זה ביום שמלאו ל"הארץ" 36 שנה – מאמר לוחמני למדי הבא לשתף את קוראיו בלבטים. שלא באקראי, חשף או שוקן את הוהות שבין תפישתו הפוליטית לתפישתו העתונאית. בפנייה ישירה אל הקוראים כתב: "אין זה כלל צריך לעניין [את הקורא] באילו נסיבות הסכמתי אני או הסכים מישוה אחר להיות מועמד לבחירות לכנסת השלישית, ולא הייתי מטריח אותו לקרוא – ולא את עצמי לכתוב – מאמר זה, לולא כמה ידידים טובים ב'הדור' וב'מעריב' ובעוד כמה עתונים, שמיהרו לפרסם בדותות וסברות כרס על ההשפעה שתהיה לצעדי האישי על עמדת העתון 'הארץ'. ויש להניח כי דבר זה כבר יענין קצת את הקורא, [ה]רוצה לקרוא עתון בלתי תלוי, עתון בלי אוריינטציה מפלגתית לא קואליציונית ולא אופוזיציונית; עתון המשתדל לתת לו אינפורמציה מלאה ואובייקטיבית ככל האפשר על הנעשה בישראל ובעולם, ואשר אינו מנסה בעריכת הידיעות על ידי הדגשות והעלמות – לקדם את האינטרס של מפלגה מסוימת [...] ואם קמים עורכי עתוני הערב, שאין להם, כמובן, כל פניות משלהם והם דורשים בכנות את טובתם של קוראי 'הארץ', ואומרים להם שכל זה ישתנה עכשיו; אם 'הדור' כותב ש'הארץ' יהיה מעתה והלאה עתון מפלגתי, ממש כמו 'הדור' עצמו; אם ד"ר קרליבך קובע מתוך כאב וצער, שלהבא לא יהיה 'הארץ' ראוי להזכר בנשימה אחת עם עתון בלתי תלוי כ'מעריב' – רשאים קוראי 'הארץ' לשאול את עורכם מה יש לו להשיב על כל הגילויים האלה."

שוקן, המשתלח במילים חריפות ב"הדור" של מפא"י ובקרליבך של "מעריב", מבטיח כמובן כי "הארץ" המוזר והמתמיה הזה יוסיף להיות עתון בלתי מפלגתי, גם אם עורכו ישתף פעולה עם סיעת הפרוגרסיבים בכנסת, שהרי "מפלגה במדינה המושתתת על יסודות הדמוקרטיה הליברלית אינה כנסיה דתית שעליך להתמכר לה בכל רמ"ח אבריו; מפלגה ליברלית אינה אוסרת עליך לחשוב באופן עצמאי ולהביע את דעותיך באופן חפשי. מפלגה במשטר ליברלי אינה אלא מסגרת רחבה למדי המאחדת בתוכה אנשים שיש ביניהם מינימום מסוים של אהדות דעות לגבי מטרות צבוריות מסוימות שלמען השגתן הם משתפים פעולה מעשית. אין זאת אומרת שבין חברי מפלגה אחת אינם יכולים להיות חילוקי דעות גדולים מאד בשטחים שונים של הלכה ומעשה, העלולים אף למצוא בטוי חפשי בפומבי.

"באוירה ליברלית אינם דורשים ממך לנטוש את האינדיווידואליות ואת עצמאות המחשבה שלך ולהכנע למשמעת ברזל של הנהגה מפלגתית." והוא אף טרח לספר בפרוטרוט את הדברים שאמרו לו, ככל הנראה, ישעיהו פורדרד ופנחס רוזן: "בוא, עזור לנו בכנסת. הכתיבה בעתון חשובה מאד, אך יש לצרף אליה את המעשה. וזירת המעשה הפוליטי היא הכנסת. אולי תוכל לתרום תרומה מעשית בעבודת הכנסת, ונוכל לשתף פעולה למען המטרות היקרות גם לנו וגם לך. ואם, חס וחלילה, תתאכזב מאתנו, הרי יש לך 'הארץ' ותוכל להגיד תמיד בגלוי מה שאתה חושב. אין לנו כל כוונה ואין לנו גם היכולת לכבול את ידיך בעתון. כליברלים אנו יודעים שחופש הוא תמצית החיים של עתונות טובה."

וכאן ניסח שוקן הצהרת עצמאות מתפללת: "לא ששתי לקבל את הצעתם. יותר נוח היה לוא יכולתי לומר להם: רבותי, אני מודה לכם על האמון שאתם מביעים לי. אבל תחומי הוא העתון. תפקידי להגיש את הידיעות ללא משוא

<p style="text-align: right;">1919</p> 	<p style="text-align: right;">1919</p>
<p style="text-align: right;">1937</p> 	<p style="text-align: right;">1922</p>

גלגוליו של לוגו. מ-1937 מופיע "הארץ" עם אותו לוגו

הרוח ובאותו החופש כמו עד היום.¹⁶ שוקן נבחר. הרומן היה קצר וחסר משמעות. הוא לא הרים תרומה לעבודת הכנסת ומהר מאוד גילה שאין במפגש בבית פרומין בירושלים (משכן הכנסת) רמה המזכירה אפילו את רמת האדרגלין שבעשיית העתון ברחוב מזא"ה בתל-אביב. הכנסת, חש, גוזלת את זמנו. 17 מהר מאוד חזר ושקע בעבודת העתון. המפלגה הפרוגרסיבית לא הצרה את צעדיו.

לפני ארבעים שנה סיכם שוקן את ארבעים שנות העתון. "הארץ" רואה את עצמו כעתון בלתי תלוי בשביל הקורא החושב מחשבה עצמאית, " כתב שוקן והוסיף הסבר מסורבל: "אנשי מפלגה מתיחסים לפעמים בלגלוג לכנוי 'בלתי תלוי'. גם עתון יומי 'בלתי תלוי' במשהו, אומרים הם. הוא תלוי מצד אחד בבעליו ומצד שני בקהל קוראיו, שבלי תמיכתו לא יוכל להתקיים. דברים אלה נכונים הם. אף על פי כן אין המושג 'עתון בלתי תלוי' נטול תוכן. עתון בלתי תלוי אינו תלוי במפלגה פוליטית, כלומר בעליו וכותביו אינם משתתפים בתחרות על השלטון במדינה, ואין הנהלת מפלגה, אשר על אף היותה גוף זר למערכת העתון ונפרד ממנו, קובעת את הקו שלו. אמנם גם עתון בלתי תלוי יכול להיות בבעלותו של אדם פרטי שאינו משתתף בפועל בעריכתו ושאוּלֵי יש לו אינטרסים כלכליים מכריעים מחוץ לתחום העתון. אי-תלותו של עתון כזה מוגבלת. אך לא כך המצב במקרה של עתון שבעליו הוא גם עורכו ויחד עם חברי המערכת הבכירים הוא המעצב את דמותו. זה

פנים, לחוות את דעתי ללא פניות אישיות ולהדריך את דעת הקהל – טוב היה, אילו יכולתי לצאת מן העניין בתשבה כזאת.

"אך חשתי כי יענו לי: מי מונע ממך להוסיף להוציא את עתונך בדיוק כמו עד כה? האם אנו רוצים להפריע לך בכך? [...] ודרך אגב, קודמך ב'הארץ', העתונאי הדגול ד"ר מ. גליקסון ז"ל, שד"ר קרליבך מנסה להסתייע בזכרו נגדך, האם אינך יודע שד"ר גליקסון היה פעיל בכל ימי חייו בציונות הכללית המתקדמת והשתתף בכל הבחירות ויחד עם זה שמר תמיד בקפדנות על העצמאות של העתון. האם סבור אתה ש'הארץ' היום יותר בלתי-תלוי ויותר מכובד משהיה בימיו של ד"ר גליקסון? אל תתהדר יתר על המידה!

"ידעתי שלא תהיה תשובה בפי על טענות כאלה, ולכן קבלתי את ההזמנה. "אך הטעמתי חוזר והטעם לשליחי המפלגה שדברו אתי, כי לא זו בלבד שאשמור על זכותי לערוך את 'הארץ' להבא, כמו עד כה, כעתון בלתי תלוי וחסר אוריינטציה מפלגתית כלשהי, אלא שאף אשתמש בפועל בזכות זאת במלואה. כי אף אם מקווים הם, שאוכל לתרום תרומה מסוימת לעבודת הכנסת, הרי לא תוכל תרומה זו של איש אחד בין 120 להיות שקולה בערכה לתפקיד של 'הארץ' כעתון עצמאי המגיש לקוראיו את חדשות היום וקובע את עמדתו לשאלות האקטואליות, בלי להיות מושפע בעיצוב דעתו מטקטיקה סיעתית ומשיקולים מפלגתיים כלשהם. העבודה בכנסת (אם אמנם אבחר) באה בחשבון בשבילי רק אם לא תפגע במאומה בעריכת העתון באותה

דינו של 'הארץ' אשר אינו תלוי בגודמים הייצוגיים וזרים למערכת. אמנם גם 'הארץ' תלוי בציבור קוראיו. לולא הרבבות הקוראים אותו יום-יום ומשלמים בעדו, לא יכול להתקיים. אך לגבי 'הארץ' הגדלת התפוצה אינה מטרה בפני עצמה.¹⁸

שוקן, שהכיר בשליחות העיתונאית מעבר לאינטרס הכלכלי הצר, גדל על מושגים עיתונאיים שכלו והתפוגגו או התבדו ואינם. הוא טיפה את מוסד "יישבת המערכת", הקובעת מדי יום בהכרעה דמוקרטית את הקו של העתון ואת הנושא, העמדה והטון של מאמר המערכת, שאינו תחום וזהות כותבו חסאית. הוא ביקש להפיק – ובמידה רבה הצליח בכך – עתון שחותרו הוא העמקה פרשנית, "אובייקטיביות", מהימנות וסולידיות. בניגוד למתחריו, "הארץ" לא ניהלה את המדינה, סירב ליישר קו, קרא תיגר על בן-גוריון ויורשיו ועל מערכת הביטחון לזרועותיה והציק פעם אחר פעם לאינסטינקט הפטריוטי. כותרות העתון הצטיינו בענייניות, לא מתלהמות, שומרות על מידה. עתון של רציונליות מושכלת, יובשנית, לעתים מתחכמת, לעולם מבקשת שלא לגרות את בלוטות הדמע. שוקן, לעתים גמיש, לעתים תקיף, פעמים קשוח ופעמים מומס, העמיד כאידיאל נשאף את "תפקידו הציבורי של העתון": "תפקיד זה אף דורש שיביע העתון את דעתו ללא חשש שמא לא תישא הדעה חן בעיני חוגים רחבים של הציבור או בעיני השלטון. המידה בה מוכן העתון לדגול בדעות שאינן דווקא פופולריות, אם לדעת המערכת משרתות דעות אלה את האינטרסים האמיתיים של הציבור לאורך ימים, היא המידה בה נבחנת חירות העתון. עתון המוני יימנע בדרך כלל מהביע דעות היכולות להרחיק ממנו חלקים ניכרים של הציבור, והוא אף יהסס לנקוט, בעניינים חשובים, דעה המנוגדת באופן בולט לדעת השלטון, כי יחסים טובים עם השלטון מבטיחים מקורות אינפורמציה חשובים שמהם הוא יכול לקבל פעם בפעם ידיעות בלעדיות. שיקול זה חשוב בישראל, בה חולשים משרדי הממשלה והצבא ומפעלים כלכליים שבבעלות ממלכתית או ציבורית על חלק גדול כל כך של החיים. גופים ממשלתיים וציבוריים יכולים להיות לתועלת ניכרת מאד לעתון שהם רוצים ביקרו. לגבי עתון שעיקר מטרתו להאדיר את תפוצתו, גדול הפיתוי לוותר על עמדות ביקורתיות חריפות בעניינים חשובים כדי לזכות כתמורה על התאפקותו בפרסים בצורת 'חומר אכסלולוביי'.

"הארץ" מתעלם מפתוי זה, ועמדותיו הביקורתיות בשאלות חברתיות, כלכליות ופוליטיות מעוררות לא פעם את חמתם של חוגי השלטון. אך לעומת זאת יש לנו הסיפוק, כי בעניינים רבים הצלחנו להשפיע השפעה של ממש, ודעותינו, שתחילה גונו כאפיקורסיות, נעשו במרוצת השנים לנחלת הכלל.¹⁹

הפעם האחרונה שבה פנה גרשום שוקן, שלא כמנהגו, אל קוראי העתון מעל דפי העתון היתה בפרוץ "עונת המכתבים", המוכרת היטב לכל עורך עתון. "כמי שעוסק בעריכת עתון 'הארץ' כבר קרוב לארבעים שנה", כתב זמן קצר אחרי המהפך של 1977 ועליית בגין לשלטון, "התרגלתי לקבל מדי פעם מכתבים מקוראים שכולם כתובים פחות או יותר באותו נוסח: 'זה שנים רבות אני נמנה עם קוראי 'הארץ' ותמיד הערכת את העתון בגלל הנייטרליות והאובייקטיביות שלו. לאחרונה שיניתם לגמרי את הקו שלכם, נהפכתם לתומכים עיוורים של... (שם הגוף שאנו תומכים בו תמיכה עיוורת משתנה לפי הצורך) ונימת מאמריכם היא חד-צדדית וסובייקטיבית. 'הארץ'

אינו עוד העתון שהייתי רגיל לקרוא אותו." קוראים נרגזים במיוחד גם מודיעים על ביטול המינוי.²⁰ מכתבים כאלה קיבלתי לפני 30 שנה, לפני 20 שנה, לפני 15 שנה, ועכשיו שוב בימים אלה. המעניין הוא שגם כותבי המכתבים בימים אלה טוענים שעד לפני זמן קצר היינו 'נייטרליים ואובייקטיביים', בה בשעה שיש לי, כאמור, עדויות בכתב מלפני עשרות שנים, שכבר אז נהפכנו לעתון סובייקטיבי וחד-צדדי.

"כדאי להתעכב רגע על כינוי 'הארץ' (הטוב) הנייטרלי והאובייקטיבי ו'הארץ' (הרע) החד-צדדי והסובייקטיבי. מתוך ניסיון של שנים רבות במשך עשרות שנים קראתי מאות ואולי יותר מאלף מכתבים כאלה ולמדתי שכותבי המכתבים משתמשים במונחים הנ"ל בצורה מאוד חופשית. המונח נייטרלי פירושו אי נקיטת עמדה. אם יש מלחמה בין שתי מדינות ומדינה שלישית עומדת מן הצד (כמו, למשל, שווייץ), קוראים למדינה השלישית נייטרלית. אך כאשר כותבי המכתבים כותבים ש'הארץ' הינו, או היה נייטרלי, הם רוצים תמיד לומר שהדעות ש'הארץ' מביע אותן במאמרי, מזדהות עם דעותיהם. כאשר אנו מביעים את דעת הקורא, אנחנו עתון נייטרלי ואובייקטיבי. אך כאשר דעתו של הקורא, כותב המכתב, מנוגדת לדעתנו, אזי 'הארץ' הוא עתון חד-צדדי וסובייקטיבי."

וכאן שוב שירטט שוקן ב'הארץ' את הקווים ל"קרדו" הליברלי של העתון שבראשו עמד, עד מותו, מעט למעלה מיובל שנים: "האמת היא שבתקופה הארוכה שעליה אני יכול לדבר מתוך ניסיון אישי, 'הארץ' מעולם לא היה עתון נייטרלי. 'הארץ' היה תמיד ויוסיף להיות בעתיד עתון פוליטי הנוקט עמדה ברוב השאלות המעסיקות את הציבוריות הישראלית ובוודאי בכל השאלות החשובות. מה שגורם כנראה לקוראים לא מעטים מבוכה הוא ש'הארץ' קובע את עמדותיו לא לפי קו מפלגתי; כלומר, 'הארץ' מעולם לא הודחה עם מפלגה מסוימת. אך טבעי הוא שדעות ש'הארץ' מביע במאמרי הראשיים, שהן אך ורק תוצאה של דיונים פנימיים של קבוצה קטנה של חברי מערכת בכירים, קרובות מדי פעם לדעות שמפלגה זו או אחרת דוגלת בהן בפעולתה הפוליטית.

"הארץ הוא תמיד עתון פוליטי, אך לא מפלגתי. משום כך למונחים 'נייטרלי' ו'סובייקטיבי' אין משמעות כתיאור עמדותיו של העתון." שוקן לא דייק, כמובן. "הארץ" הודחה גם הודחה בתקופות שונות עם הציונים הכללים ועם המפלגה הפרוגרסיבית, עם רפ"י ועם הליכוד ועם מרצ ועם העבודה. "הארץ" גם נוטה להמליץ על מועמדיו. אך בניגוד לעתונים האחרים, "הארץ" איפשר גם לדעות אחרות להישמע ולא להחריש איש.

חרדה לבאות

ב-4 באפריל 1950 התפרסמה בטור הסאטירי של "הארץ" רשימה של סאטיריקן צעיר, שהחליף את יוצר הטור "דעותיו של עוזי", בנימין תמוז. "איך לבנות עיר" היתה כותרתה: "לבנות עיר זה הדבר הכי פשוט מה שיש בעולם. קודם כל צריך לעשות מלחמה, מגרשים את הערבים ואז מתפנה מקום ביפו או ברמלה ואפשר להתחיל לחשוב איך לבנות עיר.

"בהתחלה עושים קיוסקים. בכל בית מעמידים קיוסק או שניים ומוכרים שם גוזו, מפני שזה המשקה הלאומי שלנו. מי שחושב שצריך לשתות מיץ יכול

התוך צללים שחורים אלה מעיבים בעיני עמוס קינן את האור שבקע לפני חמש שנים. אולם היורד לסוף דבריו, ירגיש שלא נכתבו מתוך זלזול שחצני בערכי היסוד של האומה או מתוך שמחה לאיד, כי אם מתוך כאב, מתוך רגש בושה צורב ומתוך חרדה לבאות."

בתוך כך, עקב המחסור בדלק הטיל במאי 1952 שר התחבורה, דוד צבי פנקס, מראשי המזרחי, את החובה להשבית את כלי הרכב הפרטיים יומיים בשבוע – יום אחד לבחירת בעל הרכב, וכולם בשבת. כעבור חודש הוטל בתגובה רימון הפחדה בפתח ביתו של השר. שניים נעצרו כחשודים במעשה, אחד מהם עתונאי "הארץ" עמוס קינן.

קינן; ואו אמר לי שוקן שכדאי שאפסיק לכתוב את הטור. הפסקתי.

* * *

1. ראו: ד"ר מרדכי גאור, "חדשות מהארץ", קשר 14, נובמבר 1993, עמ' 82. לויטננט קולונל הארי פירינגורדון, מעורכי הטיימס' היה העורך האחראי של "חדשות מהארץ הקדושה"; הטיימס' נוסד ב-1785 וקיבל את שמו הנוכחי כעבור שלוש שנים.
2. אבי כצמן, "תולדות 'הארץ'", ספר "הארץ", תל אביב 1996, עמ' 12-14.
3. מכתב של ז'בוטינסקי להנהלה הציונית בלונדון, 8 באפריל 1922; פורסם בקשר 8, נובמבר 1990, עמ' 105.
4. והעיד על כך שוקן עצמו במאמרו "הרהורים עם יובל 'הארץ'", הארץ, 13.6.69.
5. חדשות הארץ, גיליון 1, 18.6.19. כאן ובמקומות האחרים הבאתי את המאמרים בלשונם, על שלל סגנונות הכתיב והתעתיק.
6. משה גליקסון, כתבים, תל אביב תשכ"ג, כרך ראשון, עמ' יז.
7. ש"ה ברגמן, שם, עמ' כה.
8. משה גליקסון, הארץ, 15.6.28, עמ' 1. "הארץ" ציין אז בסעות את "יובל העשירי" מלאו לו רק תשע שנים תמימות.
9. משה גליקסון, "מדרך-הקוצים של עתונאי", חלק ב', שם, 17.6.28.
10. יאיר קוטלר, "כוח להשחית", מהדורה מורחבת, תל אביב, 1991, עמ' 144; ג. קרסל, "תולדות העתונות העברית בארץ-ישראל", ירושלים, 1964, עמ' 151.
11. עורך "הארץ" בין 1939 ל-1990.
12. עורך "הארץ" בין 1922 ל-1937.
13. "הארץ", 6.7.52.
14. תום שגב, "חמישים השנים של גרשום שוקן", הארץ, 28.12.90.
15. משה קרן, "על כוסות חצי-מלאות וכיוצא באלה", הארץ, 6.12.53.
16. גרשום שוקן, "בין עורך 'הארץ' לבין קוראי העתון", הארץ, 17 ביוני 1957.
17. תום שגב, (הערה 14 לעיל).
18. גרשום שוקן, "ארבעים שנות 'הארץ'", הארץ, 19.6.59.
19. שם, שם.
20. על כך מסופר ששוקן נהג להגיב: "הוא אינו רואי להיות מנוי על 'הארץ'".
21. גרשום שוקן, אחרית דבר, בתוך: עמוס קינן, "בשוטים ובעקרבים", הוצאת ישראל, 1953; עמ' 277-279.

לנסוע לאנגליה. אחר כך עושים גם הרבה קיוסקים על גלגלים ברחוב, זה יותר שמה.

"מה שנוגע לבתי הקפה, גם זה חשוב. על יד כל קיוסק פותחים בית קפה, בית מלון, מכבסה אוטומטית, מסעדה ואיזה מקום שאוכלים קבאב. על יד הבית אפשר למכור גם פיסתוקים וגרעינים.

"אחר כך פותחים חנויות, מה שיותר, וגם סינימה. מי שדווקא רוצה גם מקום בשביל לגור או יש כל יום שכונות חדשות של צריפונים, ואפשר לישון שם בלילה. העיקר שיש עיר איפה לבלות ולשתות גוון. ועכשיו אפשר לשבת כל היום על הכסאות הקטנים שהערכים השאירו ולשחק שש-בש וקלפים, ולאכול פיסתוקים ובשבת ללכת לשפת הים בתל-אביב להסתכל מהטיילת על החתיכות למטה.

"מה שלי חבל באופן מיוחד, בתור בן-אדם שאוהב מסורת, זה שלא לובשים גם תרבושים וכפיות. אבל אני מקווה שזה יבוא עם הזמן."

כשקיבץ הסאטיריקן הצעיר מבוחר מרשימותיו אלה לספר, כתב לו גרשום שוקן ב"אחרית דבר" אפולוגטיקה מאלפת: "[...] רשימותיו של עמוס קינן עוררו בחוגים שונים התנגדות רבה, כאשר נדפסו ב'הארץ' במדור 'עווי ושות' ויש להניח שגם בהופעתן במקובץ מחכה להן במחנות מסוימים קבלת פנים וועפת. אין בכך כל רע. [...] הטענות המקובלות נגד עמוס קינן הן שבקורתו אינה קונסטרוקטיבית, כי אם הרסנית, שהוא עיוור לגדולתו של המפנה ההיסטורי החל בימינו והמתבטא בתקומתה של מדינת ישראל ובקיבוץ הגלויות, שגישתו לתופעות היינו נובעת מהשקפת עולם ניהיליסטית, ושהשפעתו הציבורית היא שלילית ומסוכנת, כיון שהיא עלולה להעביר את הניהיליזם האישי שלו על חוגים רחבים, ובעיקר חוגי הנוער, ועל ידי כך להרוס את היסודות המוסריים שעליהם מושתתת החברה הישראלית.

"נכון הוא שהסאטירה של עמוס קינן הרסנית היא. אך זו דרכה של סאטירה. [...] יותר רצינית היא הטענה שכתבתו של עמוס קינן אינה משקפת את גדולתה ההיסטורית של התקופה בה כבש עם ישראל לעצמו מחדש מעמד ריבוני בין עמי העולם ושבה נתחולל המאורע העצום של קיבוץ הגלויות. לטענה זו יסוד ניכר. אך מעטים הם האנשים בישראל הרשאים להפנות נגד עמוס קינן דווקא, כי הרי אחד הסימנים האופייניים של מצבנו הוא, שהציבור הישראלי בכללו אינו פועל ואינו מתנהג בהתאם לגדלות השעה וחומר השעה ההיסטורית. קשה לומר שמפלגות פוליטיות וגופים כלכליים ציבוריים ופרטיים, ראשי המדינה וראשי המשק הלאומי עושים בשנים אלה הכל כדי להניח יסודות בריאים למוסדות המדינה ולמערכתנו הכלכלית. מה שנראה לעין הוא שכל חוג ציבורי שואף להבטיח לעצמו חלק גדול ככל האפשר בשלטון והנאה המרית מאכסימלית בסיוע הכלכלי שהמדינה מקבלת מן

ד גמ
ני 20
ותבי
ליים
שרות

נטיווי
זמשך
ותבי
זמנה
זדינה
זישית
ו היה
זמריו,
עתון
נוגדת

העתון
זקופה
א' היה
הנוקט
י בכל
ה הוא
לם לא
זאמרו
ל תכרי
ז'ת בהן

זונחים
ות עם
נס מרצ
עתונים

מה של
ן תמוז.
זה שיש
מתפנה

מוכרים
ויץ יכול